

Jarosław Komorowski

„WYMAWIA SIĘ SZEKSPIR”

Mistrzowi Williamowi w czterechsetną zgonu jego rocznicę

Umieszczony w czwartym tomie *Dzieł dramatycznych* pierwodruk przekładu *Hamleta* Wojciech Bogusławski poprzedził przedmową, zatytułowaną *Shakespeare*, w przypisie informując niezorientowanych: „Wymawia się Szekspir”.¹ Tych niezorientowanych – lub zdeorientowanych – w roku 1821 było z pewnością bardzo wielu. Przede wszystkim z powodu małej wówczas znajomości języka angielskiego – Bogusławski też go nie znał, a tragedię ponad dwadzieścia lat wcześniej przetłumaczył z niemieckiego.² Ale również dlatego, że im bardziej ktoś wówczas śledził coraz liczniejsze polskie wzmianki i informacje o sławnym Angliku, tym mniej wiedział i jak się pisze, i jak się czyta, bo liczba utrwalonych w druku wariantów od z górą pół wieku rosła w sposób nieledwie lawinowy.

Romantycy, dla których dzieła Williama Shakespeare’a były wzorem najwyższym, gotowi nauczyć się angielskiego, by móc je czytać w oryginale, w tej akurat sprawie niewiele zmienili. W 1822 w przedmowie do pierwszego tomu *Poezyj* Adam Mickiewicz napisał:

Szekspir wielki, słusznie nazwany dzieckiem uczucia i wyobraźni, kształcony jedynie na wzorach narodowych, zostawił w dziełach swoich dobitną cechę geniuszu.³

W tym samym tomie, zaopatrując *Romantyczność* w motto zaczerpnięte z *Hamleta*, poeta podpisał cytat nazwiskiem „Shakespeare”.⁴ Rok później pod hamletycznym również mottem *Dziadów* części drugiej umieścił zapis „Shakespaer”

¹ W. Bogusławski, *Shakespeare*, [w:] idem, *Dzieła dramatyczne*, t. 4, Warszawa 1821, s. [7].

² Zob. J. Komorowski, *Hamlet królewic duński*, [w:] *Dzieła dramatyczne Wojciecha Bogusławskiego*, Warszawa 2016, s. 219–226. Notabene redakcja tomu – wbrew Bogusławskiemu – zmieniła autorowi pisownię Shakespeare na „Szekspir”.

³ *Poezye Adama Mickiewicza*, tom pierwszy, Wilno 1822, s. XXX–XXXI. *Dzieła*, t. V, Warszawa 1996, s. 122.

⁴ Ibidem, s. 6.

(tak samo jest w rękopisie).⁵ Trudno się więc dziwić, że mniej zorientowani i biegle w czynnym uprawianiu „szekspiromanii” do wcześniejszych dodawali nowe, już romantyczne wersje pisowni nazwiska Mistrza ze Stratfordu.

Rozległy ponad wszelkie spodziewanie wachlarz możliwości wyznacza z jednej strony nazwisko „Shakespeare” lub „Shakespear” (w Anglii w XVIII i XIX wieku używane wymiennie), z drugiej jego fonetyczny zapis polski, w wersji najpowszechniejszej i w końcu zwycięskiej brzmiący „Szekspir”. Zgodny był on z obyczajem epoki, piszącej wszak „Kornel” zamiast Corneille, „Rasyn” zamiast Racine, „Wolter” zamiast Voltaire czy „Gete” zamiast Goethe. Pomędzy tymi biegunami w latach 1765–1849 pojawiło się w polskich drukach i rękopisach co najmniej 40 (słownie czterdzieści) wariantów zapisu, angielskich, niby-angielskich, bardziej lub mniej fonetycznych i na różne sposoby hybrydowych. Poniżej zostały one uporządkowane chronologicznie, z cytatami pierwszego użycia i niezbędnym komentarzem. Tylko dwa lub trzy uznać można za oczywiste literówki (też zresztą warte odnotowania, skoro zaistniały publicznie), reszta to próby autorów i redaktorów zapisania lub „oswojenia” nazwiska autora *Hamleta*. Odnalezienie kolejnych nie jest wykluczone.

W innych krajach problem wydaje się zdecydowanie mniejszy, choć dokładnych badań bodajże nikt nie prowadził i konieczne było „rozpoznanie bojem”, ze swej natury niedoskonałe. W Anglii prócz oboczności Shakespeare / Shakespear funkcjonowały warianty Shakspeare, Shakespere czy Shakspere. W Niemczech pierwsze drukowane wzmianki o autorze *Hamleta* w rozprawie Daniela Geорга Morhofa *Unterricht von der teutschen [!] Sprache und Poesie* (Kiel 1682) wskazują nazwisko Shakespeare, potem pojawił się Shakespear (Barthold Feind, *Deutsche Gedichte... und Gedancken von der Opera*, 1708), a pierwszy tom fundamentalnej dla europejskiego romantyzmu edycji przekładów Augusta Wilhelma Schlegla wyszedł w Berlinie w 1797 pod tytułem *Shakspeare's Dramatische Werke*.⁶ We Francji używano z reguły pisowni angielskiej, z istniejącymi wariantami.⁷ Ciekawiej było we Włoszech: Antonio Conti we wstępie do tragedii *Giulio Cezare* (Faenza 1726) wspomina angielskiego pisarza o nazwisku „Sasper”, a w komedii Carla Goldoniego *I malcontenti* (1755) pojawia się „Sachespir, celebre autor inglese”. W Rosji natomiast, gdzie fonetyczny zapis obcych nazwisk jest regułą języka, podstawowej formie Шекспир towarzyszył na przełomie XVIII i XIX wieku szereg wariantów, podobnych do naszych: Шекспер, Шекеспир, Шакспир,

⁵ *Poezye Adama Mickiewicza*, tom drugi, Wilno 1823, s. 99. Późniejsze wydania *Poezji* i edycje zbiorowe dzieł sprowadziły te warianty do standardowego „Shakespeare”. Zob. J. Komorowski, *Shakespeare w Wilnie 1786–1864*, [w:] idem, *Nie tylko Shakespeare. Studia z dziejów teatru i dramatu XVI–XX wieku*, Warszawa 2011, s. 108–109.

⁶ Zob. R. Genée, *Geschichte der Shakespeareschen Dramen in Deutschland*, Leipzig 1870; H. Wolffheim, *Die Entdeckung Shakespeares. Deutsche Zeugnisse des 18. Jahrhunderts*, Hamburg 1959.

⁷ Zob. J. J. Jusserand, *Shakespeare en France sous l'Ancient Régime*, Paris 1899; J. Bochner, *Shakespeare in France: A Survey of Dominant Opinion 1733–1830*, „Revue de Littérature Comparée” 1965: 39.

Шакеспер, Шакехспарь, Шакеспеар, Шхакеспир a nawet Сакеспеар, Чекспер i Чексбир.⁸ Sytuujemy się zatem pomiędzy Anglią (z pośrednictwem Francji i Niemiec) a Rosją – ale to „pomiędzy” jest wyjątkowo barwne i bogate.

W drugiej połowie XIX wieku, gdy w teatrze i lekturze ostatecznie zwyciężyły dobre przekłady z oryginału (od Józefa Paszkowskiego poczynając), ustabilizowała się także pisownia nazwiska autora, przybierając jedną z dwóch form do wyboru – Shakespeare albo Szekspir. Tu i ówdzie zdarzały się jeszcze przypadki zastosowania którejs z mniej ekstrawaganckich wersji wcześniejszych (np. na afiszach), ale nowe już się nie pojawiały.

Słynna trzymtomowa edycja Józefa Ignacego Kraszewskiego z ilustracjami Henry’ego Courtneya Selousa wyszła w latach 1875–1877 w Warszawie pod tytułem *Dzieła dramatyczne Williama Shakespeare*.

1765

SHAKESPEAR

„Monitor” 1765 nr 50, 22 września

Moliere, Racine, Corneille, Voltaire w Francyi, Shakespear, Addison w Anglii teatralnymi kompozycjami na nieśmiertelną sobie sławę zarobili i w tym rodzaju pisma przewyższyli starożytność.

W anonimowym artykule bez tytułu nazwisko Stratfordczyka po raz pierwszy w Polsce ukazało się w druku. Najbardziej prawdopodobnym autorem tego i pozostałych tekstów z cyklu zwanego *Apologie du théâtre* jest Ignacy Krasicki.⁹

1766

SCHAKEASPEAR

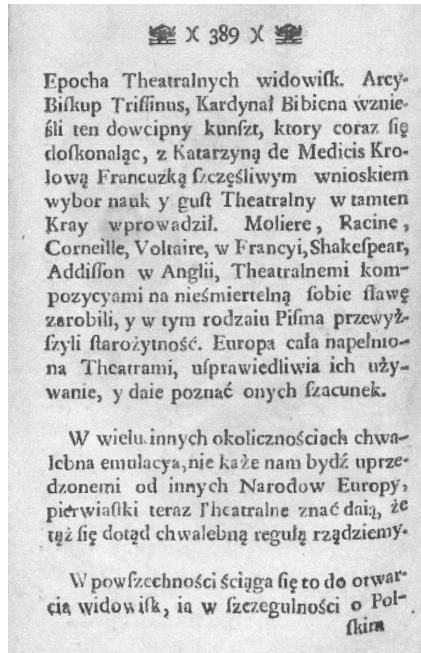
SHAKEASPEAR

„Monitor” 1766 nr 65, 13 sierpnia

Pozwolisz W. M. Pan sprzeciwić się nieco swojemu zdaniu i rozumiem, że śmiałość roztropną zuchwałością nie nazwiesz, gdy to co przełożyć mu umyśliłem, wspieram nie tylko świadectwem, ale i słowa sławnego angielskiego autora Johnsona, który w przedmowie ksiąg Schakeaspeara tak swoją myśl w tej mierze obwieścił: ustawa zachowania jedności czasu i miejsca pochodzi z mniemanej potrzeby, ażeby akcja dramatyczna znalazła u słuchaczów wiarę. [...]

⁸ Zob. J. D. Levin, *Šekspir i russkaja literatura XIX wieka*, Leningrad 1988; I. M. Levidova, *Šekspir: Bibliografija russkich pierievodov i kritičeskoj literatury na russkom jazykie 1748–1962*, Moskwa 1964.

⁹ Zob. S. Ozimek, *Udział „Monitora” w kształtowaniu Teatru Narodowego (1765–1785)*, Wrocław 1957.

„Monitor” 1765 nr 50

To jest zdanie krytyków, na które przy powadze Shakeaspeara odpowiada się im, iż mają fundament niepojęty i przeciwny rozumowi.

Dwa warianty w jednym tekście – sławnym artykule Theatralskiego. Broni on Shakespeare’a, podważając zasadę trzech jedności. Współautorami byli zapewne król Stanisław August, pierwszy polski szekspiroman, oraz Ignacy Krasicki.

SEKESPEAR

[Félix] Juvenel de Carleucas, *Historia nauk wyzwolonych*, Warszawa 1766

Sekespear, od samej natury do tragedii ułożony, oddala się od naturalności odmiennością i nieśtałością swego charakteru. Piękności w nim są osobliwsze, ale bardzo rzadkie i stąd żadnego prawie zupełnie szacownego dzieła nie czytamy. Ten poeta nie zna ani jedności miejsca, ani jedności rzeczy, o wszystkim razem mówi, zapomina na podobieństwo do prawdy, w scenach okropnych miesza osoby bez uwagi, nie pomnąc na godność materii tragicznych.

Podręcznik dla warszawskiej Szkoły Rycerskiej, przekład francuskiego kompendium (wyd. 1740, 1749, 1759) – i krytyka twórczości Shakespeare’a z pozycji klasycystycznych.

1769

SHAHSPEAR

„Wiadomości Warszawskie” 1769 nr 85

Z Londynu d. 26 września. [...] Na pamiątkę sławnego poety angielskiego Shahspeara uroczystą w Stratford, ojczyźnie jego, ucztę dawano dnia 7 i 8 września.

Informacja o jubileuszu szekspirowskim z okazji dwóchsetnej rocznicy urodzin, zorganizowanym – z pięcioletnim opóźnieniem – przez Davida Garricka i głośnym w całej Europie.

1771

SZEKSPIR

Adam Kazimierz Czartoryski, *Przedmowa*, [w:] *Panna na wydaniu*, Warszawa 1771

Najsławniejszy zaś ze wszystkich autorów dramatycznych u nich [w Anglii] był Szekspir* [...] Hojnie go obdarzyła natura najwyborniejszymi talentami. Nauki nie wezwał jej na pomoc. Z tej też przyczyny zbywa dziełom jego na regularności, [...] ale równy wylot myśli rzadki srodze.

* [...] wymawia się Szekspir, a pisze Shakespear.

Czartoryski jako pierwszy użył fonetycznej formy „Szekspir”, pisownię angielską umieszczając w przypisie. Podobnie uczynił z „Ben-Dżonsonem” oraz „Bomonem i Fleteżerem” (czyli Beaumontem i Fletcherem).

1774

SHACKESPEAR

„Gazeta Warszawska” 1774 nr 76, Supl.

Znajdują się u Michała Gröllla, J. K. M. Bibliopoli w Marywilu No 19 pod znakiem poetów następujące książki: [...]

The Works of Shackespear by Alex. Pope en VIII. Vol. 8. Lond[on]. 84 fl[oreny]

To błąd w księgarskim ogłoszeniu – na okładce ośmiotomowej edycji Pope’a widnieje nazwisko Shakespear.

1779

SZAKSPER

Rękopism Felicjana Augusta Kralewskiego roku 1779 w Kamieńcu Podolskim, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, rkps sygn. 14261/III, s. 236–237

Fragment z angielskiego Szakspera prz[ez] Szamb. Trembeckiego tłumaczony.

Wpisany przez podolskiego szlachcica do *silvae rerum* przekład monologu Hamleta „To be or not to be”, sporządzony przez Stanisława Trembeckiego na podstawie przeróbki Voltaire’a.

1781

SHAKESPEARE

Ignacy Krasicki, *Zbiór potrzebniejszych wiadomości*, Warszawa 1781, t. II

Shakespeare – poeta sławny angielski, urodził się w mieście Strafford [!] roku 1564. Wielkość umysłu jego i nader płodna imaginacja wydaje się w pozostałych jego dramatach. Te dotąd najcelniejszą są ozdobą angielskiego teatru.

W polskiej oświeceniowej encyklopedii Shakespeare po raz pierwszy wystąpił w całej okazałości swego nazwiska.

1784

SCHAKESPEAR

[Piotr Świtkowski], *Charakter Anglików*, „Magazyn Warszawski” 1784 cz. II

Miltona nie zrozumiał [!], tylko rozumna głowa, Schakespear ten, co ma wielką duszę i tkliwość.

Tkliwość jako klucz do Shakespeare’a to już zapowiedź preromantyzmu.

1786

SCHAKSPEAR

Piotr Świtkowski, *Lingueta charakter i sposób pisania o Anglii*, „Pamiętnik Polityczny i Historyczny” 1786 t. 1

Jego zdaniom o Schakspearu i angielskim teatrze trzeba przepuścić, jako pochodzącym od Francuza! Puszczął on wszystkie cugle dowcipowi swemu, gdy mu przychodziło mówić o tym nieśmiertelnym rymotwórcy i zniżał go aż do klasy najmizerniejszych gryzmołów.

Obrona wielkiego Anglika przed złośliwym Francuzem¹⁰ – i niekonwencjonalna forma narzędnika w odmianie nazwiska.

SHAKSPEAR

[Piotr Świtkowski], *Rozrywki Angielczyków*, „Pamiętnik Polityczny i Historyczny” 1786 t. 4

---

¹⁰ Simon Nicolas Henri Linguet krytykował Shakespeare’a na łamach wydawanego przez siebie czasopisma „Annales politiques, civiles et littéraires du dix-huitième siècle”.

Jednakże [...] nie było tak osobliwego jak Jubileum Shakspear. [...] Garrik, który jak wiadomo wielbił tego nieśmiertelnego poetę i któremu był tak wiele winien, postanowił pamiątkę jego obchodzić świętem bardzo nadzwyczajnym.

Obszerny, barwny opis stratfordzkiego jubileuszu z roku 1769.

SZAKSPIR

Filip Nereusz Golański, *O wymowie i poezji*, Wilno 1786

I trudno podobno jeszcze rozumieć, żeby Sofokles i Eurypides małymi się wydawali, chociaż przy wielkich Kornelach, Rasynach, Wolterach, Szakspirach etc.

Pochwała nieprzemijającej wielkości tragedii greckiej pióra księdza pijara z wileńskiej Akademii.

1788

SZYKSPIR

Franciszek Ksawery Dmochowski, *Sztuka rymotwórcza. Poema w czterech pieśniach*, Warszawa 1788

Wstał teatr, gdy błysnęła jasność nauk szczera,
Włochy Metastazego, Anglija Szykspira,
Francyja Molijera, Kornela, Rasyna
I Woltera wydała.

Wymieniając jednym tchem Shakespeare’a, Racine’a i Voltaire’a, Dmochowski dodał jednak w przypisie stosowne dla epoki, wolteriańskie z ducha objaśnienie:

Szykspir, poeta traiczny [!] angielski, w którego dziełach przy najżywszych myślach i najmocniejszych wyrazach obok podłe błaznowania idą; Anglicy go bardzo szacują.

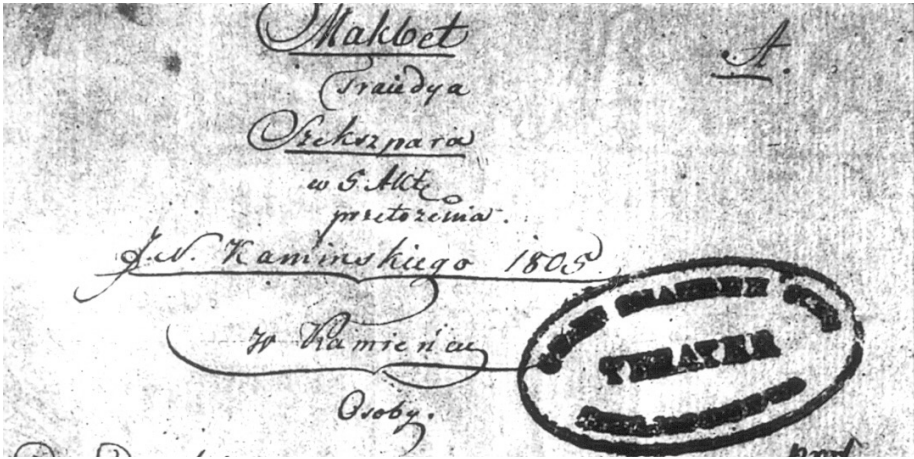
1793

SCHALIESPEAR

Listy Woltera o Angielczykach z francuskiego tłumaczone, [Warszawa] 1793

Schaliespear, który jest miany za Korneilla Angielczyków, sływał tego samego prawie czasu, jak Lopez de Vega; utworzył on teatr; miał dowcip mocny i obfity, przyrodzony i wysoki, bez najmniejszej dobrego gustu iskiereki i bez najmniejszej prawidłów znajomości.

Myłka drukarska w pierwszym polskim wydaniu *Lettres anglaises (Lettres philosophiques)* – poza tym parokrotnie forma „Shakespear”. Ogłoszona w 1734 opinia Voltaire’a zaciążyła na osiemnastowiecznej ocenie dzieł autora *Hamleta*.

Egzemplarz *Makbeta* w przekładzie Jana Nepomucena Kamińskiego, 1805

1805

SZEKSZPAR

Makbet. Traiedyja Szekszpara w 5 aktach przełożenia J. N. Kamińskiego 1805 w Kamieńcu, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, rkps sygn. 11306/I

Zachowany w rękopisie pierwszy polski przekład *Makbeta* z niemieckiego tłumaczenia Friedricha Schillera. Polska prapremiera tragedii odbyła się w kierowanym przez Jana Nepomucena Kamińskiego teatrze w Kamieńcu Podolskim zapewne w drugiej połowie 1805.¹¹

1813

SHAKSPIR

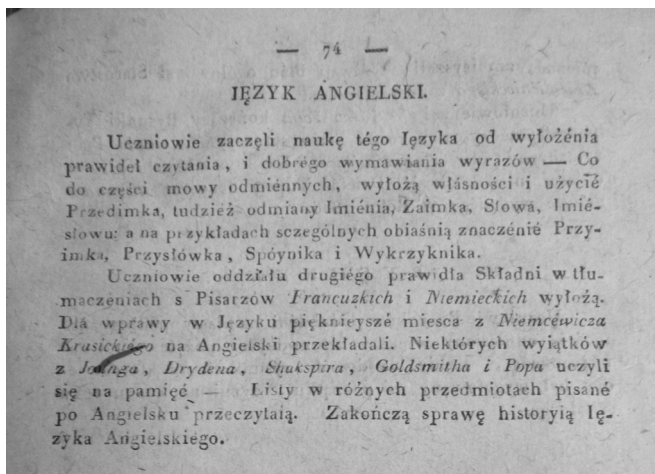
Materie z nauk w Gimnazjum Wołyńskim w przeciągu roku szkolnego wyłożonych, na popisy publiczne uczniów tegoż Gimnazjum w miesiącu lipcu, r. 1813, Krzemieniec 1813

Uczniowie oddziału drugiego [...] wyjątków z Jounga, Drydena, Shakspira, Goldsmitha i Popa uczyli się na pamięć.

Nadobowiązkowe lekcje języka angielskiego wybierało niezbyt wielu krzemienieckich uczniów, również dlatego, że przybyły z Londynu w 1807 nauczyciel

¹¹ Zob. J. Komorowski, *Piramida zbrodni. „Makbet” w kulturze polskiej 1790–1989*, Warszawa 2002, s. 24–32.

Materie z nauk w Gimnazjum Wołyńskim..., Krzemieniec 1813

Georg Forster nie znał nie tylko polskiego, ale nawet francuskiego, więc porozumienie nie było łatwe.¹²

1815

SHAKKESPEAR

Afisz (na jedwabiu) Teatru Polskiego w Grodnie pod dyrekcją Kaspra Kamińskiego, 2 stycznia 1815

Reprezentacja TRAJEDYI WIELKIEJ historycznej z angielskiego tłumaczonej
autora wiekopomnego Shakkespeara w 5ciu aktach

POD TYTUŁEM

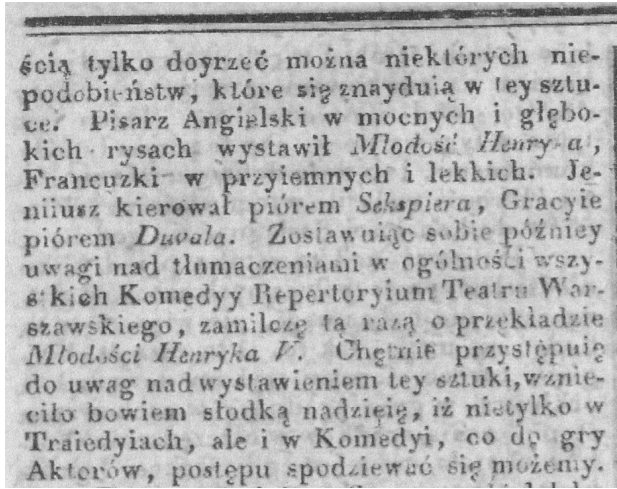
HRABIA ESSEX

FELDMARSZAŁEK ANGIELSKI

W rzeczywistości jest to utwór Johna Banksa, wbrew afiszowi grany raczej w przekładzie z niemieckiej przeróbki Johanna Gottfrieda Dicka.¹³ Czy nazwisko Shakespeare'a pojawiło się z chęci przyciągnięcia publiczności, czy tylko z niewiedzy, nie sposób rozstrzygnąć.

¹² Zob. J. Komorowski, *Ile szkód może przynieść zawodowy polski teatr. Tadeusz Czacki i Gimnazjum (Liceum) Wołyńskie w kręgu spraw teatralnych*, „Pamiętnik Teatralny” 2015 z. 3–4.

¹³ Zob. Z. Jędrychowski, *Teatra grodzieńskie 1784–1864*, Warszawa 2012, s. 94–95. Premiera tragedii Dicka odbyła się w Teatrze Narodowym 2 lutego 1800. Afisz w Muzeum Teatralnym w Warszawie.

„Gazeta Warszawska” 1815 nr 81

SHAKESPER

X, *Otello, tragedia Shakespera, przerobiona przez pana Ducis*, „Gazeta Korespondenta Krajowego i Zagranicznego” 1815 nr 43

oto są rysy znamionujące dwie role znaczniejsze w tej tragedii, role Otella i Hedelmony. Obie piękne, obie godne twórczego jenuiszu Shakespera, obie grane na scenie naszej z dokładnością niepospolity talent dowodzącą.

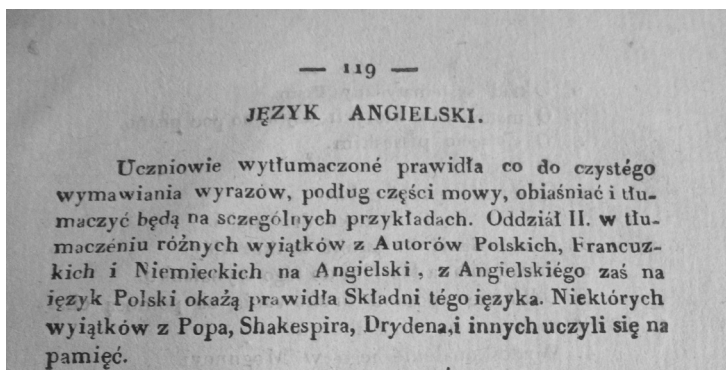
Jedna z pierwszych recenzji Towarzystwa Iksów, chwalaćca zwłaszcza Józefę Ledóchowską i Marcina Szymanowskiego w rolach głównych. Hedelmona to Ducisowska Desdemona.¹⁴

SEKSPIER

X, *Młodość Henryka V. Dwaj Kacperki*, „Gazeta Korespondenta Krajowego i Zagranicznego” 1815 nr 81; X, *Młodość Henryka V. – Dwa Kasperki*, „Gazeta Warszawska” 1815 nr 81

Pisarz angielski w mocnych i głębokich rysach wystawił młodość Henryka, francuski – w przyjemnych i lekkich. Jeniusz kierował piórem Sekspiera, Gracje – piórem Duvala.

¹⁴ W tekście ogłoszonym równolegle w „Gazecie Warszawskiej” 1815 nr 43 pisownia jest inna – Shakespear. Premiera *Otella* w przeróbce Jeana François Ducisa (przeł. Ludwik Osiniński) odbyła się w Teatrze Narodowym w roku 1800.

Materie z nauk w Gimnazjum Wołyńskim..., Krzemieniec 1817

W opublikowanych równolegle przekazach tej recenzji wiele jest różnic wynikających z odrębnego druku, od tytułu komedii Alojzego Żółkowskiego poczynając, ale „Sekspier” pojawia się w obu.¹⁵

1816

SZAHKESPEAR

Król Lear, czyli Niewdzięczność dzieci. Z angielskiego z Szahkespeara, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, rkps sygn. 10024/I

Rękopis przekładu Jana Nepomucena Kamińskiego, z pewnością nie „z angielskiego”, lecz z przeróbki Friedricha Ludwiga Schrödera. Lwowska premiera odbyła się 2 grudnia 1816.

1817

SHAKESPIR

Materie z nauk w Gimnazjum Wołyńskim w przeciągu roku szkolnego wyłożonych, na popisy publiczne uczniów tegoż Gimnazjum w miesiącu czerwcu, 1817 roku, Krzemieniec 1817

Uczniowie [...] wyjątków z Popa, Shakespira, Drydena i innych uczyli się na pamięć.

---

¹⁵ Premiera komedii Duvala w Teatrze Narodowym 16 X 1808, *Dwóch Kacperków* – 7 IX 1815. W tomie *Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów 1815–1819*, Wrocław 1956, s. 80 edytor Jacek Lipiński milcząco zmienił pisownię na „Szekspier”, tworząc wariant możliwy wprawdzie, ale dotąd nie potwierdzony w źródłach z epoki. Nagroda czekać będzie w redakcji „Pamiętnika Teatralnego” na łaskawego znalazcę.

Rok wcześniej pojawiła się w krzemienieckich *Materiach z nauk...* pisownia Szekspir, a w 1820 (już w Liceum Wołyńskim) – Shakesper; w sumie cztery warianty w ciągu ośmiu lat.

1818

HAKESPEARE

Doniesienie z teatru, „Kurier Litewski” 1818 nr 55

Imć Pani Leduchowska przybyła z Warszawy [...] dnia 14 tego m[iesiąca] da się widzieć w roli Alfrydy, żony Machbeta, w tragedyi [!] wielkiej z angielskiego pana Hakespeare w pięciu aktach pod tytułem *Machbet*.

Oczywista literówka, ale smaczna – jeden jedyny raz Shakespeare nie jest na literę „S”. Anons zapowiadał występ Ledóchowskiej na scenie wileńskiej 14/26 lipca 1818.¹⁶

1819

SZAKESPIER

Doniesienie teatralne, „Kurier Litewski” 1819 nr 117

W przyszyły piątek, to jest dnia 30 maja, na benefis JPani Józefy Ledóchowskiej daną będzie drama z dzieł sławnego Szakespiera pod tytułem *Groby Werony*.

Właściwie nie Shakespeare’a, tylko Louisa Sebastiéna Merciera. Jego *Les Tombeaux de Vérone* (1782) to bardzo odległa od oryginału przeróbka *Romea i Julii*, przełożona przez Józefa Kossakowskiego i pokazana w Wilnie dwadzieścia trzy lata po lwowskiej premierze Bogusławskiego.

1820

SZAKESPEARE

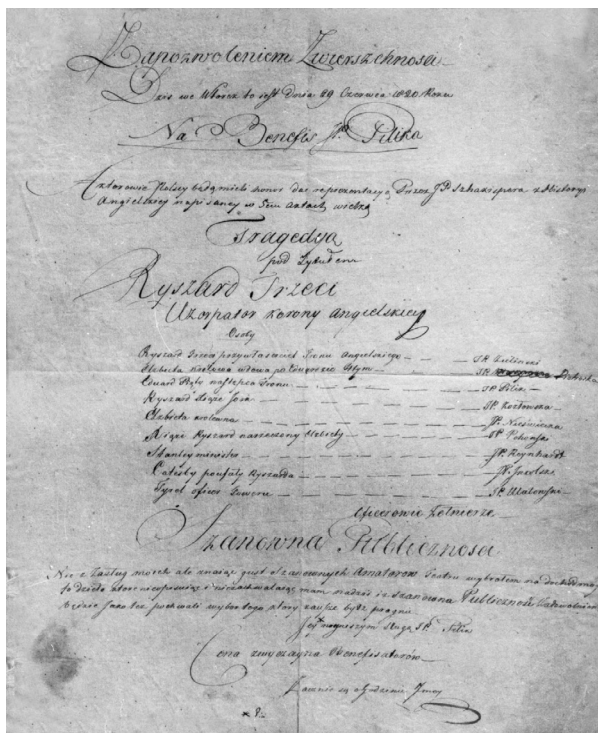
Wiele krzyku o nic. Komedycja w 5u aktach podług angelskiego [!] z Szakespeare przełożona pierwszych dni marca [1]820 przez Szczęsnego Starzewskiego, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, rkps sygn. 13903/II

Gruntowna przeróbka niemieckiej adaptacji Heinricha Becka (*Die Quälgeister*, 1802). Starzewski wedle gustu minionej, stanisławowskiej epoki całkowicie spolonizował postaci i realia. Na afiszu premiery we Lwowie 17 marca 1820 widniał przetłumaczony dosłownie tytuł *Trapiące duchy*.¹⁷

¹⁶ Zob. J. Komorowski, *Piramida zbrodni...*, op. cit., s. 42. Alfryda to imię Lady Makbet w przeróbce Stanisława Regulskiego wg Friedricha Schillera.

¹⁷ *Teatr we Lwowie*, „Rozmaitości” 1820 nr 35.

„WYMAWIA SIĘ SZEKSPIR”

Rękopiśmienny afisz Ryszarda III, 29 czerwca 1820

SZHAKISPER

Rękopiśmienny afisz Ryszarda III, 29 czerwca 1820

Aktorowie polscy będą mieli honor dać reprezentacją przez JP. Szhakispera z historii angielskiej napisanej w 5ciu aktach wielką

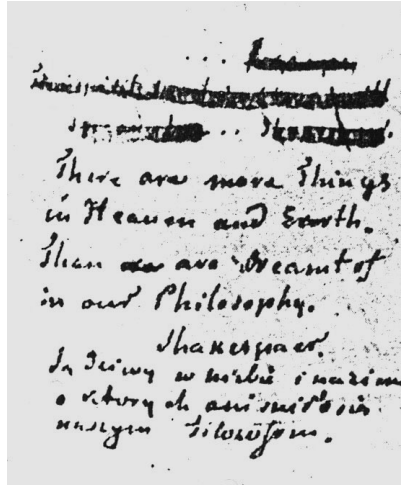
tragedią pod tytułem

RYSZARD TRZECI

UZORPATOR KORONY ANGIELSKIEJ

Przedstawienie w nieznanym dziś przekładzie według swobodnej przeróbki Christiana Felixa Weissa *Richard der Dritte* (1768) odegrał – jak wskazują nazwiska aktorów – nieokreślony bliżej zespół na kresowych Ziemiach Zabranych.¹⁸

¹⁸ Zob. J. Komorowski, *Pierwszy polski „Ryszard III”*, „Pamiętnik Teatralny” 1986 z. 1. Afisz w Muzeum Teatralnym w Warszawie.

Adam Mickiewicz, motto *Dziadów* części II – rękopis, 1823

1821

SZEKSPIÉR

L.P... [Ludwik Piątkiewicz], *O teatrze*, „Pamiętnik Galicyjski” 1821 t. II

Europa woli dziś wystawę najlichszej, najnikczemniejszej fraszki, niż arcydzieła głęboko myślącego psychologa, niezrównanego Szekspiéra.

Nic dodać, nic ująć...

1823

SHAKESPAER

Poezye Adama Mickiewicza, tom drugi, Wilno 1823, motto *Dziadów* części II

There are more things in Heaven and Earth,
Than are dreamt of in our Phylosophy.

Shakespaer

Są dziwy w niebie i na ziemi, o których ani
śniło się naszym filozofom.¹⁹

¹⁹ Cytat z *Hamleta*, kwestia księcia do Horacego z I aktu, przekład Mickiewicza.

„Doniesienie z teatru”, Wilno 1827

W rękopisie i pierwodruku jest „our” i „naszym”, w edycji petersburskiej z 1829 poprawione przez poetę na „your” i „waszym” (pierwsza wersja zgodna z tekstem *Hamleta* z Folio, druga z Quarto).

1826

SCHEKSPIR

Stanisław Plater, *Przemowa*, [w:] August von Kotzebue, *Wybór dzieł dramatycznych. Wolne naśladowanie z niemieckiego przez...*, Warszawa 1826

Pomnijmy na to, że kiedy Wolter Schekspira chciał wyszydzić, nic więcej nie potrzebował, tylko dosłownie myśl jego przełożyć.

W tym wypadku Shakespeare przydał się do uzasadnienia swobody w przystosowaniu przekładów „do smaku polskiej publiczności”.

1827

SZAKESPAER

„Doniesienie z teatru”, druk ulotny, Wilno 1827

Kompania miejscowa Aktorów Polskich Wileńskich ma zaszczyt uwiadomić Szanowną Publiczność, iż w przyszłą Niedzielę Kwietną, to jest dnia 27 marca dana będzie ostatnia przed Wielką Nocą reprezentacja WIELKIEJ TRAGEDYI z angielskiego Pana Szakespaer w 5ciu aktach z okazałą wystawą, pod nazwiskiem: MACHBET.

Afisz *Makbeta*, Wilno, 27 marca 1827

SHAKESPEAER

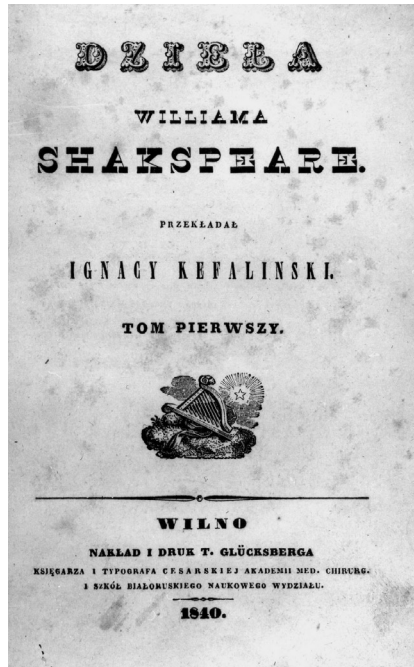
Afisz Makbeta w teatrze wileńskim, 27 marca 1827

W niedzielę, to jest dnia 27 marca 1827 roku
 NA TUTEJSZYM TEATRZE
 KOMPANIA MIEJSCOWA AKTORÓW POLSKICH
 Będzie miała zaszczyt dać reprezentacją
 WIELKIEJ TRAGEDYI z angielskiego Pana Shakespaer przerobionej
 w 5ciu aktach, pod nazwiskiem
 MACHBETT

Dwa druki do tego samego przedstawienia, ta sama Drukarnia Rządowa – i dwie różne pisownie. W przedstawieniu 27 marca / 8 kwietnia u boku Stanisława Nowakowskiego jako „Lady Alfryda żona Machbeta” wystąpiła Izabela Górska.²⁰

²⁰ Zob. J. Komorowski, *Piramida zbrodni...*, op. cit., s. 45–48. „Doniesienie z teatru” i afisz w Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie.

Tom pierwszy przekładów Ignacego Hołowińskiego, Wilno 1840

1829

SZEKSPIRE

Antoni Chomiński, *Do Michała Chlewińskiego*, [w:] *Othello albo Maur w Wenecji tragedia w pięciu aktach przez pana Ducis w języku francuskim wydana, a na polski przetłumaczona przez Antoniego Chomińskiego b. kapitana wojsk polskich*, Wilno 1829

Szekspire prawie zupełnie pozbawiony wychowania, piszący pośród ludu jeszcze barbarzyńskiego językiem ledwo ukształconym, dla sceny całkiem nie urządzonej, nie wiedział, a może i mało ważył te prawidła i tę przyzwoitość dramatyczną, których ściśle dostrzeżenie znamionuje nasz teatr.

Epigońska już krytyka Shakespeare'a barbarzyńcy we wstępie do przekładu klasycystycznej przeróbki Jeana François Ducisa z 1792.

1838

SHAKSPEARE

O sztuce tłumaczenia i rozmaitych jej systematach, „Wizerunki i roztrząsania naukowe” t. 21, Wilno 1838

Tłumaczenie Shakspeare’a przez tegoż [Augusta Wilhelma Schlegla] jest daleko wyższe od wszystkich znajomych, jest najwierniejsze i najwięcej mające w sobie życia.

Rok później z nazwiskiem Shakspeare na okładce ukazał się w Wilnie pierwszy tom przekładów z oryginału ks. Ignacego Hołowińskiego (pseudonim Kefaliński), zapoczątkowując nową epokę w polskiej recepcji dzieł Mistrza ze Stratfordu:

Dziela Wilhelma Shakspeare. Przekładał Ignacy Kefaliński, tom pierwszy, Wilno 1839.²¹

1839

SHAKESPERE

Literatura angielska w 1838 roku, „Tygodnik Petersburski” 1839 nr 9

Wydawca odkrył albo raczej zwrócił na to uwagę, że Shakespeare swoje nazwisko pisał Shakespere, bez a, i trzyma się tej pisowni, którą już i inni przyjęli.

Informacja o bogato ilustrowanej *The Pictorial Edition of the Works of Shakespeare*, której pierwszy tom w 1838 opublikował Charles Knight, wydawca z Windsoru (ostatni, ósmy tom ukazał się w 1843). Pomysł nie przyjął się jednak, a sam Knight w kolejnym wydaniu (1867) zmienił pisownię na „Shakspere”, jako jeszcze bliższą zachowanym Szekspirowskim autografom.

1840

SHEAKSPEARE

Spis przedmiotów w tomie trzecim Tygodnika Literackiego zawartych, „Tygodnik Literacki” 1840

Sheakspeare – tłumaczenie Ulrycha	169
Sheakspeare – „ Koźmiana	281
Sheakspeare – „ Koźmiana	369

Tym razem to wynalazek autora wydanego osobno spisu treści rocznika – bo na wskazanych stronach czasopisma znajdujemy pisownię „Szekspir”.²²

²¹ Zob. J. Komorowski, *Shakespeare w Wilnie...*, op. cit., s. 116–124; A. Cetera, *Smak morwy. U źródeł recepcji przekładów Szekspira w Polsce*, Warszawa 2009. W dodruku pierwszego tomu z 1840 r. zmianie uległo imię autora: *Dziela Williama Shakspeare*, Wilno 1840. Imię Shakespeare’a zapisywano u nas najczęściej jako William lub Wiliam (wyjątkowo w wersji „Willijam”, „Rozmaitości” 1840 nr 23), rzadziej Wilhelm.

²² „Tygodnik Literacki” 1840 nr 22, 36, 47.

1842

SCHAKESPEARE

Stanisław Chołoniewski, *Sen w Podhorcach. Wyciąg z dziennika życia mego*, Wilno 1842

sama osądź, droga siostrzo! Czy Szekspir, ów stary znawca serca ludzkiego, nie dobrze mówi do wszystkich zarozumiałych:

Więcej jest rzeczy w niebie i na ziemi,

Jak filozofii waszej się śniło.¹⁾

¹⁾ Shakespeare, *Hamlet*, przekład Kefalińskiego.

Znany cytat kończy spisaną w Kamieńcu Podolskim filozoficzną opowieść, puentując refleksję o życiu jak sen i śnie jak życie (Calderonowską więc raczej, niż Szekspirowską). Przy czym w tekście jest swojski Szekspir, a w przypisie po- ważny autor angielski.

1843

SHACKSPEAR

Kilka słów o teatrze wileńskim (dokończenie), „Gazeta Teatralna” 1843 nr 55

Józef Surewicz [...] Posłuchajcie, co mówi o nim „Kurier Wileński” (n. 35, 1842), o grze jego w roli Otello Shackspeara.

W pierwodruku przywołanej i zacytowanej recenzji występuje jednak tylko i wyłącznie pisownia „Szekspir”.²³

SHAKESPAR

Romeo i Julia. Tragedia Shakespar’a, „Dziennik Mód Paryskich” 1843 nr 16

Dwa fragmenty dramatu (II 6, III 2) w przekładzie Adama Gorczyńskiego, z adnotacją „Tłumacz przełożył całą tę tragedię”. Pełny tekst ukazał się dopiero w 1885, dziewięć lat po śmierci pisarza.²⁴

1844

SCHEAKSPEARE

Uwiedomienie teatralne, „Kurier Litewski” 1844 nr 149 dod.

---

²³ *Szekspir na scenie wileńskiej. Józef Surewicz w roli Otella (Udzielono)*, „Kurier Wileński” 1842 nr 35.

²⁴ A. Gorczyński, *Dramata*, seria druga, Kraków 1885.

W niedzielę, tj. 8 października, w Wielkim Teatrze, artyści dramatyczni pod zarządem J.Pana Józefa Surewicza dadzą sceniczne widowisko w następnym układzie: wyjątek w dwóch odsłonach z trajedii Scheakspeare, przekład Kefalińskiego: *Hamlet*; vaudeville w 1-m akcie *Nowy Rok* z ulubionym mazurem z *Wesela w Ojcowie*.

Zapowiedź pierwszego polskiego przedstawienia szekspirowskiego w przekładzie z oryginału, które odbyło się w Wilnie 8/20 października 1844 z Józefem Surewiczem w tytułowej roli. Na „wyjątek” składało się kilka fragmentów *Hamleta* w przekładzie Hołowińskiego, z rozpoczynającym wieczór monologiem „Być albo nie być”, radami księcia dla aktorów i obłąkaniem Ofelii (Emilia Markowska).²⁵

1849

SHÄKSPIR

Ostatni sposób, czyli Recepta na złościce, komedia w 4 aktach z angielskiego, podług Schäkspira, Biblioteka Jagiellońska, rkps sygn. 4484

Rękopiśmienny egzemplarz teatralny, zapewne w przekładzie Jana Nepomucena Kamińskiego z niemieckiej przeróbki Franza von Holbeina – na co wskazuje nietypowa ilość czterech aktów. Na końcu adnotacja: „Włocławek, d. 3 czerwca 1849, Wojaszkievicz”. Józef Wojaszkievicz był aktorem prowincjonalnym, notowanym od 1850.

PS.

Gdyby ktoś chciał używać dziś pisowni „Gete” (chyba z imionami Jan Wilkołaz), a zamiast Márquez (Gabriel Garcia) pisać „Markez”, spotkałby się nie ze sprzeciwem nawet, lecz ze spojrzeniem zwiastującym diagnozę. Tymczasem pisownia „Szekspir” jest zgodna z obowiązującą normą i często używana. Intencje są oczywiście jak najlepsze – ma to podkreślać długoletnie, głębokie wrośnięcie dzieł Shakespeare’a w polską kulturę, fenomen czy też mit „polskiego Szekspira”. Nawet jednak pomijając nienaruszalność nazwiska, do której i autor *Hamleta* ma prawo, warto pamiętać, że tekst z „Szekspirem” w tytule po prostu nie funkcjonuje w obiegu informacji, bo nikomu na świecie nie przyjdzie do głowy wpisanie w internetową przeglądarkę łacińskim alfabetem fonetycznej formy na „Sz”. Miał rację stary Bogusławski. „Wymawia się Szekspir”. Pisz się Shakespeare.

²⁵ Zob. J. Komorowski, *Shakespeare w Wilnie...*, op. cit., s. 128–129.